

KUIDAS ÖPIK ANDROMEEDA KAUGUSE MÄÄRAS

horisont

KOSMOSE
ERINUMBER
104 lk

6/2022 ■ NOVEMBER-DETSEMBER ■ HIND 5.90 ■

**GALAKTIKAID
TÕMBAB ÜKSTEISE
POOLE**

UNIVERSUMI LÜHILUGU

**GAIA TELESKOOP PALJASTAB LINNUTEE SALADUSI
ESTCUBE-2 KATSETAB UUT KOSMOSETEHNOLOGIAT**

SELLES NUMBRIS

Peeter Tenjes 100 aastat galaktikate kaugusi ehk Kuidas Ernst Öpik Andromeeda galaktika kaugust hindas?	8
Rain Kipper Gaia teleskoop paljastab Linnutee saladusi	14
Peeter Tenjes Galaktikad moodustavad hiiglaslikke parvesid	20
Indrek Kolka Mis iseloomustab massiivseid tähti?	28
Indrek Vurm Lööklained aitavad mõista noovaplahvatuste hingeelu	34
Hardi Veermäe Universumi lühiülevaade	42
Hans Teras Hiiglaste õlgadel. ESTCube-2	58
Mihkel Pajusalu Tõravere kosmose- tehnoloogia sihivad Veenust, Kuud, Marssi ja komeete	64
Taavi Tuvikene Maa maailma suurimad optilised teleskoobid avardavad arusaama universumist	72
Laurits Leedjärv Kui Ernst Öpik saaks kasutada James Webbi teleskoopi	78
Taavi Niitsee Rahvateadlaselt teadusrahvale	90
Heli Lätt Kosmosehariduskontori aitab õppetöösse lisada kosmose vürtsi	98

HORISONT KÜSIB

Intervjuu 50
**Satelliidid on kõrgtehnoloogilise
ühiskonna lahutamatu osa**
Aalto ülikooli väikesatelliitide ja
mikrolainekaugseire teadusrühma
juhi professor Jaan Praksiga rääkis
Ulvar Käärt.

SIIT- JA SEALTPOOLT HORISONTI

Mikrobioloogid hindavad
kosmosejaama puhtust 3

Kus olid iidse Marsi parimad
elupaigad? 6

Sündmuste horisondil 70
Kosmiliste müüonitega saab
materjale läbi valgustada

Ain Kallis 82
Ilm ja kosmos

Bioloogiafilosoofia 84
Kuidas määratletakse elu
astrobioloogias

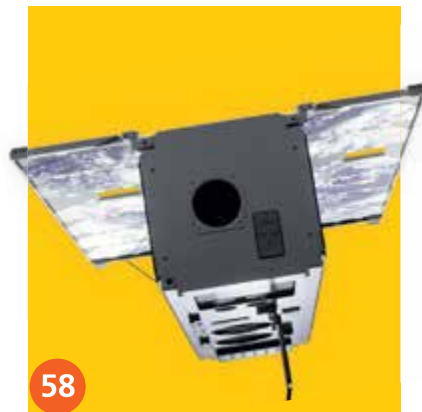
Teaduspilt 86
Tartu tähetornis sündinud
astronoomiapildid

Kosmosekroonika 94

Lugesin üht raamatut 96
Tõnu Viik
Öpiku alustatud Tähetorni
Kalender saab peagi 100-aastaseks

72

58

OLÜMPIAAD

Karmen Laud
Rahvusvaheliselt 100
**astronoomia- ja astrofüüsika-
olümpiaadilt tuli Eestisse medal**

PRAKTILIST

Enigma 102
Veel poolmaagilisi ruute

Ristsõna 103

Mälusäru 104
Nuputamist pakuvad
mälumängijad Jevgeni Nurmla ja
Indrek Salis. Auhinnaks raamatud!

34

Ulvar Käärt

Ulvar Käärt, peatoimetaja
ulvar@horisont.ee

ETAG

ERINUMBRI VÄLJAANDMIST
ON TOETANUD EESTI TEADUSAGENTUUR

ESIKAANEL: Andromeeda galaktika. FOTO: Unsplash, Tasos Mansour

Viimastel aastatel oleme Horisondi aastakäikudele pannud tavapärasest erilisema ja priskema punkti. Nii ka seekord. Kui varem oleme aasta lõpetanud näiteks keeleteadusele või eesti pärimusele keskendunud erinumbriga, siis seekord on numbriga teema kosmos ja kosmosetehnoloogiad. Põhjuse on andnud üks äärmiselt väarikas tähtpäev. Nimelt, tänavu on tähistatud Eesti astronoomia üht ajaloolist suursündmust ehk Andromeeda galaktika kauguse määramise 100. aastapäeva. 1922. aastal arvutas meie astronoom Ernst Öpik Tartus esimesena maailmas välja Andromeeda udukogu kauguse Maast. Öpik leidis, et Andromeeda asub meist ligikaudu 1,5 miljoni valgusaasta kaugusel. Nagu Peeter Tenjes selle numbriga esimeses pikemas artiklis kirjutab, ei määranud Öpik pelgalt ühe galaktika kaugust, vaid ühtlasi tõestas, et meie kodugalaktika Linnutee pole sugugi ainulaadne maailmaruumi kesse, vaid kõigest üks paljudest tähesüsteemidest.

Samamoodi oli varem inimeste maailmapilti avardanud samuti Tartu tähetornis tegutsenud Wilhelm Struve, kes mõõtis 1837. aastal esimesena põhjataeva ühe heledaima tähe Veega kauguse. Seegi saavutus on suurte tähtedega meie teaduslukku kirjutatud.

Koostöös Tartu observatooriumiga valminud enneolematult paks erinumber annab ülevaate Öpiku sajanditaguse teadustöö tähtsusest ja laiemast tähendusest astronoomias, ühtlasi saame läbilõike olulisematest teemadest, millega teadlased praegu nii Eestis kui ka mujal kosmost uurides tegelevad. Uuritakse tähtede, galaktikate, kosmiliste plahvatuste ja universumi olemuse senini salapäraseid üksikasju ning arendatakse selles vallas uusi tehnoloogilisi võimalusi. Nii saab lugeda ka maailma suurimatest, lausa erakordsete mõõtmetega maapealsetest teleskoopidest ja sellestki, millist kosmosetehnikat Eestiski arendatakse. Komeedipüüdurid, Veenuse atmosfääri happesuse uurimise sensori ja NASA kuukulguri kaamerate meisterdamise kõrval on Tõravere künkal observatooriumis valmis saanud uus tudengisatelliit – ESTCube-2. Nii mõnigi ehk mõtleb, et selline „kuubikute“ ehitamine on üliõpilastele pigem mäng kui tõsiselt võetav töö. Ent tegelikkus kinnitab siiski midagi muud. Juba meie esimene kosmosesse jõudnud satelliit ESTCube-1 aitas Eestil saada Eroopa kosmoseagentuuri liikmeks ja pääseda nõnda ligi ka kosmosetehnoloogia arendamise toetustele. Rääkimata sellest, et satelliidi ehitamine on aidanud koolitada Eestile terve põlvkonna kosmosetehnikainsenere ning pannud aluse mitmele sel alal tegutsevale ettevõttele.

Sedasama kinnitab erinumbri intervjuus Soome näitel ka Jaan Praks, kelle juhatusel on Aalto ülikoolis valminud juba kolm kuupsatelliiti. Praks toob näite, et Soome esimese tudengisatelliidi Aalto-1 meeskonnast on kasvanud välja väikseid ja odavaid radarsatelliite tootev firma ICEYE. Praeguseks on see sirgunud põhjanaabrite suurimaks kosmosetehnoloogiafirmaks, mille väärtus läheneb miljardile eurole.

Head lugemist ja olge meiega!

EESTI
TEADUSTE AKADEEMIA

horisont

Ulvar Käärt, peatoimetaja
ulvar@horisont.ee

Helen Rohtmets-Aasa, toimetaja
helen@horisont.ee

Monika Salo, keeletojmetaja
monika.salo@loodusajakiri.ee

Kersti Tormis, kujundaja
kersti@horisont.ee

Mariliis Kesküla, turundusjuht
mariliis@loodusajakiri.ee

Riho Kinks, vastutav väljaandja
riho.kinks@loodusajakiri.ee

Tellimine: 617 7717,
www.tellimine.ee

Ilmunud aastast 1967, 6 numbrit aastas
Toimetus: Rävälä pst 10, 15042 Tallinn
tel 610 4105

e-post: horisont@horisont.ee

Vaata ka Horisondi seina Facebookis!

Väljaandja: MTÜ Loodusajakiri,
Rävälä pst 10, 15042 Tallinn
e-post: loodusajakiri@loodusajakiri.ee

ISSN 2228-3471 (e-luger)
Autoriõigus: MTÜ Loodusajakiri, 2022
Trükitud Printall AS

Trükitoodet
4041 0820

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

Ajakiri ilmub
haridus- ja teadusministeeriumi
toetusel